

מתוך: "חג הפסח בחברה החילונית בישראל" מאת דוד פז, עוז אלמוג ושי רודין, אתר "אנשים"

<http://www.peopleil.org/details.aspx?itemID=7595&nosearch=true&searchMode=1&slanguage=he-IL>

גדה של פסח

בעשורים הראשונים לקיומה של המדינה, ליל הסדר על כל הכרוך בו אופיין בצניעות ובהסתפקות במועט. ההגדות לפסח היו לרוב ספרונים פשוטים, מודפסים בצבע אחד. אבל הזמנים השתנו, תרבות הצריכה והמסחור השתלטה על החברה הישראלית, וענף ההוצאה לאור היה שם כדי לספק את הביקוש. לצד ההגדה הסטנדרטית החלו לצוץ הגדות מהודרות עם כריכת עור והטבעת זהב, הגדות מעוצבות בכתיבה תמה, הגדות עם דמויות מפלסטלינה, הגדות לילדים, הגדות מנגנות, שחזור צבעוני של הגדות עתיקות והגדות מעוטרות ביצירות אמנות.

התיאבון והתשוקה למקוריות הולידו פס ייצור של הגדות בעיצובים שונים ומשונים. חברת א.ג.נ. מרעננה, המגדירה עצמה כ"יצרנית הגדות לפסח המובילה בישראל", מציעה הגדה עגולה דמוית מצה שמורה, הגדה סגלגלה דמוית קערת ליל הסדר, הגדה המעוצבת כחאמסה (קמע מזל דמוי כף-יד), הגדת אבני החושן, הגדת המלכים ועוד.

גם גופים מסחריים גדולים גילו את הפוטנציאל הרדום של ההגדה, ונתנו פרשנות משלהם לציווי המקראי "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור: בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים". לשיטתם, זה היה "והגדת לבנך ביום ההוא את יתרונות המוצר או השירות שלנו". המסחור השתלט על ההגדות בשלבים. תחילה הייתה זו הגדה תמימה למראה, שהופקה בחסות גוף זה או אחר (שקם, בנקים, חברות ביטוח), והביטוי היחיד למסחור היה הלוגו של החברה על שער ההגדה. העיתונים הגדולים לא ישבו בחיבוק ידיים, והחלו אף לצרף הגדה מסחרית לקוראיהם.

הסכרים נפרצו. מו"לים ויזמים החלו להתייחס להגדה כעלון פרסומי לכל דבר ומכרו מודעות מכל הבא ליד. הם הסתמכו על נתונים מחקריים בדוקים, ולפיהם הרוב המכריע של היהודים בישראל מקיים את מצוות ליל הסדר. חלק לא מבוטל הם חילוניים, שמרפרפים בהגדה כדי לצאת ידי חובה. אם כך, למה לא למכור להם בהזדמנות זו איזו תוכנית חיסכון, נופש בחו"ל או שמלת כלה במבצע?

הגדה של פסח תשס"ב, שהופצה במקומוני מעריב, כללה מודעות שכל קשר בינן לבין יציאת מצרים היה מקרי בהחלט: רהיטים, מסעדת בשרים, מגפיים מאוסטרליה, חדרי שינה, מחשבים, דיור לגיל הזהב, שטיחים, ספרי לניקוי רהיטים, יינות, חופשה בישראל, ועוד. הגדה צעקנית אחרת שצורפה לשבועון הבידור פנאי פלוס, 'מכרה' לצד המרור והכרפס גם שמלות כלה, שטיחים, מבצע פלאפון, רהיטים, גני אירועים, נרות אמנותיים, מזרנים, ספא פינוק, מרכז לניתוחים קוסמטיים, שעוני יוקרה וציוד למטבח. עורכי ההגדה הגדילו לעשות, כשהוסיפו בעמוד האחרון שורה באותיות קטנות: "נא לשמור על קדושת הגיליון". ועל כך כבר נאמר: אם תרצו, אין זו הגדה.

ההגדה הקיבוצית

התנועה הקיבוצית ראתה עצמה מראשית דרכה בונה סדר חג ומועד מחודשים, המבוססים על המסורת ומעודכנים ברוח הציונות. ההגדה הקיבוצית נולדה מתוך צורך של חברה, שזיהתה עצמה כיהודית אבל אחרת. דגש מיוחד ניתן לפרק האביב שבתחילת ההגדה, ביטוי להחזרת הפסח אל מקורו הראשוני כחג חקלאי. לתוכן ההגדה המסורתית יצקו הקיבוצים תכנים, שיש בהם מהד התקופה. בהגדות של סוף שנות ה-40 ותחילת שנות ה-50, לדוגמה, היו אזכורים לשואה ולמלחמת השחרור.

את ההגדה הקיבוצית הראשונה יצר בשנות ה-30 יהודה שרת, איש-רוח, מוסיקאי מחונן, יוצר ממדרגה ראשונה ומנהיג תרבות, שנודע גם כאחיו של משה שרת, ראש הממשלה השני של מדינת ישראל. אמנם הייתה זו הגדה המבוססת על מסגרת ליל הסדר המסורתית, אך במקביל גם יצירה מקורית, ציונית, ארץ-ישראלית, עשירה יותר, עדכנית יותר, מחברת בין ערכי היסוד וסמלי היסוד של ההגדה המסורתית, עם המטרות, הערכים והמציאות של הציונות, של ארץ-ישראל המתחדשת, של ההתיישבות, של הקיבוץ. סדר פסח הקיבוצי שיצר יהודה שרת היה יצירה קהילתית, המבטאת את הקהילה ואת ערכיה ומבוצעת בידי חברי הקהילה.

יהודה שרת יצר הגדה, שאחד מיסודותיה המרכזיים הוא המרכיב המוסיקלי. הוא בנה את המקהלה של יגור, והפך אותה למקהלה ברמה ואיכויות גבוהות ביותר. הוא הלחין את מרבית הסדר, והפך אותו לאורטוריה של ממש, שבוצעה בידי הלהקה, אך גם בידי הקיבוץ כולו, שלמד את הלחנים והיה למקהלה רבת. סדר הפסח הקיבוצי הראשון, המבוסס על ההגדה של שרת, נערך בשנת 1937. על בסיס "הסדר של יגור", שהפך למיתוס, נוצק הסדר המקובל בתנועה הקיבוצית, אשר קיבל פנים שונות בקיבוצים שונים והשתנה במשך השנים.

הגדות הפסח הקיבוציות הראשונות הופקו בשנות העשרים של המאה הקודמת. ההגדות, שהודפסו במכונת שכפול (סטנסיל), היו דלות מאוד מבחינה עיצובית, הן בשל היעדר משאבים כלכליים והן מתוך אידיאולוגיה שגרסה, כי דלות החומר הינה "אנטייתזה לעושר והעוצמה הרוחנית של התכנים". מאוחר יותר, בשנות השלושים והארבעים, הפכה הגדת הפסח לאחד מסמלי הזהות הקיבוצית וכל קיבוץ גייס את מיטב הכוחות היוצרים להפקתה. ועדת החגים של הקיבוץ הארצי הפיקה הגדה משותפת לכל הקיבוצים החברים בתנועה. רף ההפקה הגבוה הניע את שאר התנועות להתלכד וליצור הגדות איכותיות יותר מבחינה גראפית.

היום, משפחות חילוניות רבות מאמצות את ההגדה הקיבוצית לטקס ליל הסדר המשפחתי שלהם, כחלק מתהליך חיפושי הדרך בתחום המסורת העובר על המגזר הזה. ההגדה הקיבוצית מתאימה למשפחות עירוניות, הן משום שהיא משלבת ישן בחדש ומותאמת להווי הציוני והישראלי והן משום שיש בה מרכיבים של חקלאות, צמחייה וכפריות, העולים בקנה אחד עם הטרנד האקולוגי.